

Здобутки та перспективи діяльності осередків гендерної освіти у вищих навчальних закладах України

Н. В. Байдук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Paper received 11.04.2016; Accepted for publication 20.04.2016.

Анотація. У статті розглянуто основні науково-практичні напрацювання осередків гендерної освіти та визначено перспективні напрями їх діяльності з урахуванням особливостей суспільно-політичної ситуації у сучасному українському суспільстві. До елементів аналізу належать: законодавче забезпечення функціонування осередків гендерної освіти, створення Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти вищих навчальних закладів, основні науково-практичні здобутки та перспективи діяльності з 2012 року по теперішній час.

Ключові слова: осередок гендерної освіти, Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти вищих навчальних закладів, гендерний підхід в освіті, гендерний аудит, гендерна чутливість, просвіта громади.

Вступ. В Україні активне запровадження гендерних підходів у систему вищої освіти пов'язане з прийняттям нормативно-правових актів, спрямованих на впровадження ідеї гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя. Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" № 2866-IV від 8 вересня 2005 р., Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 р. № 717 «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» проголосили необхідність виховання і пропаганди серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

Вказані нормативно-правові акти визнають необхідність формування у суспільстві культури гендерної рівності шляхом включення до навчальних програм стандартів гендерної освіти, навчання фахівців з гендерних питань, проведення інформаційних кампаній за участю навчальних закладів з метою запобігання формуванню стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка. До навчальних програм підготовки фахівців запропоновано включити дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Міністерством освіти і науки України у наказі № 839 "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" від 10.09.2009 р. деталізовано запровадження організаційно-практичних та методичних заходів щодо впровадження гендерної рівності у систему вищих навчальних закладів, а саме: продовжити впровадження курсів гендерної рівності у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації; розширити мережу та активізувати діяльність освітніх та дослідницьких гендерних центрів, лабораторій, які діють при вищих навчальних закладах; створити банк даних методичного забезпечення гендерних курсів вищих навчальних закладів [3].

Огляд публікацій за темою. Ряд науковців детально проаналізували педагогічні засади запровадження гендерної складової в освіту, у тому числі – і у освітньо-виховну систему вищого навчального закладу: Т. Голованова, Т. Дороніна, О. Каменська, О. Кікінеджи, Л. Кобелянська, І. Ковальчук, В. Кравець, Н. Маркова, О. Остапчук, Н. Приходькіна, М. Савіна, Н. Світайло, Л. Столярчук, О. Цокур, Л. Шустова та ін. Утворення та функціонування Всеукраїнської

мережі осередків гендерної освіти та самих осередків, як специфічних інституцій у освітньо-виховному просторі вищого навчального закладу, вивчають Т. Дрожжина, Т. Ісаєва, Ю. Савельєва, Н. Світайло. Однак, перспективи подальшої роботи осередків не були предметом спеціального розгляду у науковому колі.

Метою даного дослідження є розгляд основних науково-практичних здобутків та перспектив діяльності Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ з урахуванням реалій українського сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Осередок гендерної освіти вищого навчального закладу – це інституція, що створюється задля надання методичної та науково-практичної підтримки викладацькому складу та студентській молоді щодо впровадження у навчально-виховний процес гендерних підходів та ідей гендерної рівності шляхом організації науково-дослідної роботи, виховних заходів для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству у всіх сферах життя суспільства та протидія торгівлі людьми [2].

Для більш повного включення гендерної чутливості до академічної культури та задля стимулювання прикладних гендерних досліджень, Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні (2008-2011 роки) підтримала заснування п'ятиох кафедр гендерних студій (Сумський державний педагогічний університет ім. А. Макаренка, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Національний університет «Острозька академія», Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова та Університет менеджменту освіти при Академії педагогічних наук України) та трьох гендерних навчальних центрів (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана та Маріупольський державний університет) [5].

Законодавче забезпечення та потужна організаційна підтримка з боку ПРООН сприяли поширенню досвіду створення та функціонування гендерних освітніх осередків у багатьох вищих навчальних закладах України.

У 2012 році за ініціативи Харківського обласного гендерного ресурсного центру у партнерстві із представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні було утворено Мережу центрів гендерної освіти

вищих навчальних закладів. У 2014 році Мережа отримала статус Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти вищих навчальних закладів (далі – Мережа). На сьогодні членами Мережі є близько 40 осередків гендерної освіти, що створені у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації. Слід зауважити, що дана кількість не є сталою, оскільки гендерні освітні осередки відрізняються динамічністю, але помітною є тенденція щодо зростання їх чисельності [1].

З часу створення діяльність Мережі координував Харківський обласний гендерний ресурсний центр, а з 2015 року цю функцію здійснює Гендерний ресурсний центр Сумського державного університету

Функціонуючі осередки представлені лабораторіями, кафедрами, гендерними центрами (освітніми, науковими, ресурсними), відділами, студіями тощо. Кожен з таких осередків концентрується навколо вирішення тих завдань, які вважає актуальними, які відповідають інтересам університету, для вирішення яких осередок має необхідні ресурси. Кожен з осередків самостійно обирає форми і методи роботи [1, с.10-11].

Створення та діяльність Мережі регламентує Меморандум про створення та діяльність Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти вищих навчальних закладів України, розроблений та схвалений 30 червня 2014 р. Відповідно до зазначеного документу, метою діяльності Мережі є створення національного гендерночутливого освітнього простору.

Конкретні кроки щодо реалізації означеної мети зафіксовано у завданнях діяльності Мережі:

- здійснення моніторингу та сприяння реалізації гендерної політики в освітньому просторі України;
- об'єднання зусиль освітян у вихованні гендерночутливої особистості, що сприятиме дотриманню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні;
- поширення кращих освітніх практик в сфері забезпечення гендерної рівності.

Діяльність Мережі засновується на загальнолюдських цінностях демократичного суспільства. У своїй діяльності Мережа керується законодавством України, виступає проти будь-якої дискримінації, не підтримує жодної політичної партії чи релігійної конфесії.

Члени Мережі зобов'язуються реалізовувати завдання Мережі шляхом: консолідації зусиль; освітньої та просвітницької діяльності, що базується на об'єктивній та неупередженій інформації щодо стану прав та можливостей жінок та чоловіків в Україні; впровадження соціально-орієнтованих практик, комунікаційної та проектної діяльності. Члени Мережі інформують інших учасників про заходи, події, проекти, напрацювання у сфері гендерної рівності, докладають зусиль до фандрейзингу з метою розробки та реалізації спільних проектів.

Мережа підтримує регулярну комунікацію з усіма учасниками шляхом розсилки інформації на адресу: gendercenter-edu@googlegroups.com та через сайт мережі: <http://www.gendercenter.net.ua>.

Мережа є відкритою для участі осередків гендерної освіти ВНЗ України. Члени Мережі узгоджують річний план діяльності. Загальні збори Мережі

проводиться не рідше 1 разу на рік. З метою оптимізації роботи Мережі можуть формуватися робочі групи. [2].

До основних науково-практичних здобутків Мережі належать:

1. Концептуальні положення, засади діяльності та алгоритм створення центрів гендерної освіти у вищих навчальних закладах. Основними кроками на шляху до утворення осередку визначено: створення ініціативної групи; мотивація керівництва; підготовка необхідного пакету документів; розробка структури центру, визначення напрямів діяльності, планування роботи, організація презентації осередку для професорсько-викладацького та студентського колективів. Партнерами осередків гендерної освіти у процесі реалізації напрямів своєї діяльності визначено аналогічні осередки у інших вищих навчальних закладах регіону і України, органи державної влади, до компетенції яких належать питання гендерної рівності, обласні гендерні ресурсні центри та недержавні організації гендерного спрямування. Цільовою аудиторією виступають викладачі, магістранти та аспіранти, студентська громада. Осередок гендерної освіти володіє значними людськими ресурсами – це волонтери осередку, що пройшли спеціальну підготовку, і спеціалісти, що є гендерними експертами у різних сферах суспільного життя. Важливою є можливість активного використання досвіду, що напрацьований гендерними центрами України та інших країн (Швеція, Литва тощо).

2. Уніфікований паспорт «Гендерний підхід в освіті», що передбачає: відповідну нормативну базу загального характеру з обов'язковою гендерною складовою; інтегрованість гендерної проблематики в навчально-виховний процес; дотримання гендерного паритету у складі керівництва та професорсько-викладацького складу в системі освіти; гендерну обізнаність і чутливість всіх суб'єктів освітнього процесу; формування експертного середовища для регулярного проведення гендерної експертизи науково-методичного супроводу освітньої діяльності; незалежну гендерну експертизу органів управління освітою та закладів освіти.

3. Концепція гендерночутливого вищого навчального закладу, що включає досвід та кращі практики впровадження гендерного підходу у систему вищої освіти; показники визначення рівня гендерної чутливості вищого навчального закладу; параметри гендерного аудиту ВНЗ. Конкретними кроками, що сприяють формуванню гендерночутливого вищого навчального закладу, є запровадження гендерного компоненту до окремих тем навчальних курсів та включення гендерних курсів за професійним спрямуванням до варіативної частини навчальних планів; розширення гендерної тематики наукової роботи; урахування гендерних особливостей студентської аудиторії та специфіки ВНЗ під час підготовки навчальних занять; включення гендерної проблематики до переліку виховних заходів вищої школи.

4. Алгоритм гендерного аудиту, головна мета якого – сприяти досягненню гендерної рівності та реалізації гендерночутливих підходів в українських вузах. Поширення практики проведення гендерного аудиту

дає можливість привернути увагу до питання гендерної рівності в університетах мотивує адміністрацію до реалізації політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, яка дозволяє повноцінно самореалізуватися кожній особистості у ВНЗ, незалежно від статі. Гендерний аудит є можливістю продемонструвати кращі практики з досягнення гендерної рівності, що підвищує колективний потенціал організації та дає можливість визначити сильні і слабкі сторони у провадженні гендерної рівності. Він контролює і оцінює прогрес, досягнутий в гендерній проблематиці, допомагає організувати ініціативи, спрямовані на досягнення гендерної рівності, реалізує навчання колективу з гендерних питань через роботу у команді та обмін інформацією. Важливою складовою гендерного аудиту є розробка рекомендацій за його результатами, перелік яких відповідає специфіці втілення гендерних підходів в університетському середовищі [2].

До проекту гендерного аудиту приєдналися 15 ВНЗ з 10 регіонів України. Статистичні дані аудиту засвідчили існування гендерної диспропорції при виборі спеціальностей та побудові кар'єри серед студентів та викладачів, наявність диспропорцій на керівних посадах, переважний вступ чоловіків до докторантури, тоді як при вступі до аспірантури переважають жінки. Рекомендації щодо подолання гендерного дисбалансу, стосувалися, переважно, включення критеріїв статі до щорічної університетської звітності; поглиблення комунікацій всередині університету; проведення тренінгів та семінарів для студентів та співробітників університету; залучення профспілкових органів та студентського самоврядування до оптимізації ситуації [1;2].

Останнім часом зусилля Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти спрямовуються на питання, що набувають особливої актуальності на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Враховуючи складні умови збройного протистояння на теренах України, Мережа не може залишитися осторонь дослідження гендерних аспектів військових конфліктів та миротворення. У сучасному світі жінки фактично не мають доступу до владних повноважень та прийняття рішень про початок чи припинення збройних протистоянь, політична участь жінок все ще залишається на невисокому рівні. У контексті означено підходу, значний потенціал жіночої спільноти, що володіє такими якостями як толерантність, орієнтація на партнерство, прагнення розв'язувати складні питання за допомогою слова, залишається невикористаним під час ведення переговорів між сторонами конфлікту. Неоціненною є роль жінок-волонтерок, що ризикуючи власним життям, надають допомогу воякам, їх рідним, внутрішньо переміщеним особам та сім'ям. Особливої гостроти набуває той факт, що жінки та діти становлять переважну більшість серед тих, на кого негативно впливають збройні конфлікти.

Осередки гендерної освіти готові активно долучатися до Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року, №113-р і спрямованого на забезпечення стабільного миру та розв'язання конфліктів з урахуванням гендерного аспекту; сприяння активізації участі жінок

у миротворчих процесах; запобігання та протидію гендерно зумовленому насильству; реабілітацію постраждалих від конфлікту, у тому числі внутрішньо переміщених осіб [4]. Ресурс мережі – це експертне середовище, володіння відповідним інструментарієм для проведення оцінки потреб населення в умовах конфлікту в медичній, гуманітарній допомозі, освітніх, адміністративних послугах та послугах працевлаштування, наданні права на безоплатну первинну та вторинну правову допомогу з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та місця проживання; проведення навчань з питань надання гендерно-чутливих соціальних послуг, запобігання та протидії всім формам насильства щодо жінок, надання допомоги постраждалим від конфліктів; проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань протидії гендерно-зумовленому насильству; участь у розробці просвітницьких матеріалів з метою формування у суспільстві толерантності, культури миру, нетерпимості до проявів дискримінації, підвищення обізнаності з питань протидії гендерно-зумовленому насильству;

У контексті децентралізація державної влади, одним з перспективних напрямів роботи Мережі осередків гендерної освіти на 2016 рік визначено просвітницьку роботу з громадою. Важливим завданням, що постає як пріоритет подальшої діяльності, визначено розробку алгоритму співпраці осередку гендерної освіти і місцевої влади з метою формування гендерної політики регіону через інститут радників з гендерних питань, забезпечення навчання для жінок-лідерок, розробку або оновлення гендерних портретів громад, гендерний аналіз стратегій їх розвитку [2].

На останній зустрічі Мережі, що носила назву «Інноваційні підходи ВНЗ у впровадженні гендерної рівності: в навчанні, дослідженнях, просвіті громади» і відбулася 25-27 лютого у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, було узгоджено необхідність створення інтерактивної мапи комунікацій осередків гендерної освіти та окреслено підходи до роботи з місцевими засобами масової інформації.

Серед перспектив роботи Мережі у реалізації рекомендацій проведеного гендерного аудиту – розроблення Кодексу рівних можливостей для ВНЗ, що дасть можливість забезпечити університетській спільноті рівний доступ до ресурсів, сприятиме підвищенню гендерної чутливості, формуватиме імідж закладу як соціально відповідального.

Висновки. Функціонування осередків гендерної освіти у вищих навчальних закладах України спрямоване на виконання цілої низки нормативно правових актів, серед яких найбільш вагомо роль відіграють Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" та наказ Міністерства освіти і науки України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту". У діяльності осередків гендерної освіти, що представлені лабораторіями, центрами, студіями, можемо виокремити три основні напрями: наукова діяльність, просвітницька робота, співпраця з громадою.

З метою розбудови національного гендерночутливого освітнього простору у 2012 році було утворено Мережу центрів гендерної освіти вищих навчальних

закладів. У 2014 році Мережа отримала статус Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти вищих навчальних закладів. Серед основних науково-практичних здобутків Мережі: детальне представлення концептуальних положень, засад діяльності та алгоритму створення центрів гендерної освіти у вищих навчальних закладах; підготовка уніфікованого паспорту «Гендерний підхід в освіті» та Концепції гендерночутливого вищого навчального закладу; розробка алгоритму проведення гендерного аудиту вищого навчального закладу.

В цілому, діяльність Мережі спрямована на обмін кращими практиками та пошук інноваційних та

ефективних форм імплементації гендерного підходу у навчальний процес, дослідницьку діяльність та просвітницькі заходи для місцевих громад. Ресурсом, який готові надати осередки гендерної освіти, є середовище експертів з питань запровадження гендерного підходу у різні сфери суспільного життя та волонтери – переважно студентська молодь.

Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти постійно здійснює пошук інноваційних підходів щодо утвердження ідеї гендерної рівності українському суспільстві, створює умови для всебічного розвитку та розкриття потенціалу кожного осередку, ініціює і підтримує кращі практики діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012 - 2014 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>
2. Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua>
3. Наказ Міністерства освіти і науки України № 839 "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" від 10.09.2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/183->
4. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року, №113-р <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>
5. Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://donmolod.gov.ua/downloads/prog_rivnyh_mojlyvostei.pdf

REFERENCES

1. Gender mainstreaming in higher education in Ukraine: experience and best practices all-Ukrainian network of gender education hubs 2012 - 2014 [Electronic resource] - Access to the website: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>
2. All-Ukrainian network of gender education Universities hubs [Electronic resource] - Access to the website: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua>
3. Ministry of Education and Science of Ukraine № 839 "On introduction of principles of gender equality in education" from 10.09.2009 [Electronic resource] - Access to the website: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/183->
4. National Action Plan to implement UN Security Council Resolution 1325 "Women, peace and security" for the period until 2020, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on February 24, 2016, №113-p [Electronic resource] - Access to the website: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80>
5. Equal Opportunities and Women's Rights in Ukraine [Electronic resource] - Access to the website: http://donmolod.gov.ua/downloads/prog_rivnyh_mojlyvostei.pdf

The Achieved Expertise and Future Work Perspectives of Gender Education Hubs within Higher Education Institutions of Ukraine

Baydyuk N.
Abstract. The article overviews main theoretical and practical expertise achieved by gender education hubs (hereafter, GEHs) in higher education institutions in Ukraine, and discusses perspective avenues for developing their work in the future. Particular attention is paid to the current socio-political situation in the country and how it influences gender parity in education. The analysis is focused on: the legislation on the basis of which GEHs are established and are functioning in higher education, the creation of the all-Ukrainian network of GEHs, and the gender expertise achievements by GEHs from 2012 until present.

Keywords: gender education hub, all-Ukrainian network of gender education hubs, gender parity approach in higher education, gender audit, gender sensitivity, community education.

Достижения и перспективы деятельности центров гендерного образования в высших учебных заведениях Украины

Н. В. Байдюк
Аннотация. В статье рассмотрены основные научно-практические наработки центров гендерного образования, созданных в высших учебных заведениях Украины и определены перспективные направления их деятельности с учетом особенностей общественно-политической ситуации в современном украинском обществе. К элементам анализа относятся: законодательная платформа функционирования центров гендерного образования, создание Всеукраинской сети центров гендерного образования высших учебных заведений, основные научно-практические достижения и перспективы деятельности с 2012 года по настоящее время.

Ключевые слова: центр гендерного образования, Всеукраинская сеть центров гендерного образования высших учебных заведений, гендерный подход в образовании, гендерный аудит, гендерная чувствительность, просвещение общественности.